

Dansk, tysk eller lige på grænsen?

*Nationale modsætningsforhold
og erindringen om den sønderjyske krigsdeltagelse i Første Verdenskrig*

Bachelorprojekt

Af Pernille H. S. Bolander

201308480

D. 14.12.2016

Antal anslag: 47.591

Indledende ord

*"Så meget betyder et enkelt navn – og så står dette dyrebare navn sammen med tusinde andre, væves ind og forsvinder i det mønster, hvormed Nornen har dækket monumentets sider."*¹ Med de ord udtrykte grev Otto Didrik Schack betydningen af hvert af de 4.140 navne, der er indhugget i den cirkulære mur, som danner Marselisborg Monumentet i Århus. Schack var en af hovedtalerne da monumentet blev indviet d. 1. juli 1934.

Kongeriget Danmark var neutralt under Første Verdenskrig, men Nordslesvig havde været under tysk herredømme siden 1864. Af den grund blev omkring 30.000 sønderjyder tvunget til værnepligt i tysk trøje, da krigen brød ud. Ud af disse faldt cirka 5.270 soldater.² At der dermed mangler godt 1.130 navne, skyldes blandt andet den mildest talt indviklede granskning af de afdødes sindelag, som fandt sted da navnene skulle udvælges. Man ønskede kun at medtage navnene på de *dansksindede* sønderjyder. Af mange årsager skulle denne sindelagsgranskning vise sig at være vanskelig, for hvordan fastlægger man en afdød persons nationale sindelag?

Denne opgave behandler tre forskellige former for erindring: Marselisborg Monumentet, mindeblade over de faldne danske soldater og endelig en række eksempler på erindringer skrevet af danske mænd, som selv deltog i Første Verdenskrig. Formålet med opgaven er at analysere de nationale modsætningsforhold, som kommer til udtryk i erindringen om den sønderjyske krigsdeltagelse. Endvidere vil jeg belyse hvilke identitetsmæssige tilhørsforhold som kommer til udtryk i erindringen om krigen. Opgaven er opbygget sådan, at der først vil være en redegørende indførsel til den historiske kontekst. Derefter vil jeg analysere og kommentere på de tre typer erindringer hver for sig, for efterfølgende at sammenligne og diskutere dem.

Forskningsoversigt

Erindringen om Første Verdenskrig er på internationalt plan et emne, som er blevet bearbejdet i dybden af flere forskellige forskere. Eksempelvis er Fussels *The Great War and Modern Memory*³ og Winters *Remembering War: The Great War between History and Memory*

¹ Schack, s. 205

² Adriansen, 2006, s. 290

³ Fussel, 2013

*in the Twentieth Century*⁴ nogle af de store og vigtige værker. Det gælder for begge disse værker at de tager et anglocentrisk udgangspunkt og dermed næsten udelukkende fokuserer på de britiske (og Commonwealth) soldaters erindring. Da denne opgave beskæftiger sig med et grænseland, hvis historie både er ejendommelig og indviklet, er det nødvendigt at indsnævre forskningssøgningen yderligere, da det i denne sammenhæng ikke ville give mening at sammenligne et land som Storbritannien med Nordslesvig. For at blive ved det internationale er det derimod mere meningsfuldt at vende sig mod værker omhandlende andre grænseområder som for eksempel Alsace-Lorraine, men det har ikke været muligt at finde værker om erindringen af krigen i dette område.

Inden for den danske historieforskning om Første Verdenskrig må et af hovedværkerne være Sørensen's *Den Store Krig*⁵. Sørensen skriver ud fra et europæisk perspektiv og ikke blot et dansk eller sønderjysk. Der findes talrige danske udgivelser omhandlende Nordslesvig under Første Verdenskrig, hvor antologien *Sønderjyderne og Den Store Krig 1914-1918*⁶ først og fremmest skal nævnes. Heri har Adriansen blandt andet bidraget med en artikel om mindesmærker for faldne sønderjyder, hvor hun er gået i dybden med de problemer som opstod ved ønsket om opførelsen af et monument for faldne dansksindede sønderjyder. Inden for den danske historieforskning om dansk nationalisme skal nævnes Feldbæks *Dansk Identitetshistorie*⁷ og Østergaards *Europas Ansigter*.⁸ I *Danskere på Vestfronten 1914-1918*⁹ sætter Christensen lighedstegn mellem et individs nationalitet og det sprog, vedkommende taler, og derigennem definerer han national identitet. Denne opgave vil handle om, hvordan nationale modsætningsforhold kommer til udtryk i erindring - og ikke i det talte eller skrevne sprog. Noget lignende er blevet udført i undersøgelsen af den nationale identitet hos det danske borgerskab 1807-1814, i Glenthøjs *På fædrelandets alter*.¹⁰

⁴ Winter, 2006

⁵ Sørensen, 2005

⁶ Adriansen og Schultz Hansen, 2006

⁷ Feldbæk, 1992 (Bind 3 beskæftiger sig med perioden 1848-1940)

⁸ Østergaard, 1992

⁹ Christensen, 2009

¹⁰ Glenthøj, 2007

Metodiske overvejelser

For at finde ud af hvordan nationale modsætningsforhold kommer til udtryk i erindringen om sønderjyderne i Første Verdenskrig, har jeg set på tre forskellige former for erindring og indsamlet kildemateriale herefter. Eftersom spørgsmålet om nationalt sindelag går langt tilbage i historien og ligeledes rækker langt frem i tiden efter Første Verdenskrig, har det af hensyn til indsamling af kildemateriale været nødvendigt at afgrænse opgaven tidsmæssigt. Således er der i denne opgave fokuseret på perioden 1914-1934.

Med hensyn til mindebladene er der på sidste ark i hvert eksemplar anført en *Vejledning til Tillidsmændene*. Ifølge denne var tanken bag arbejdet med mindebladene at bevare mindet om de afdøde og "*sikre Eftertiden godt og paalideligt Materiale til senere Skildringer*."¹¹ Det påbydes at tillidsmanden i det hele taget bør meddele "*hvad De synes, at Eftertiden bør vide om den Bortgangne (...)*".¹² Da udfyldelsen dermed var overladt til den enkelte er mindebladene udfyldt meget forskelligt. I denne opgaves sammenhæng var det vigtigste element, hvad der var skrevet ved spørgsmålet om sindelag, og om der i levnedsskildringen var nogle forhold, som kunne forklare, hvorfor sindelaget var anført som det var. Af tidlige årsager har jeg ikke læst samtlige mindeblade, men dog en stor nok del til at kunne danne mig et overordnet billede.¹³ Udfyldelsen af mindebladene hørte, ifølge *Vejledning til Tillidsmændene*, ind under tillidsmanden i den by hvor den afdødes enke eller forældre opholdte sig.¹⁴ Levnedsskildringerne er som oftest forfattet af en pårørende til afdøde.¹⁵

De tre soldatererindringer er frem for alt udvalgt på baggrund af deres repræsentativitet. For at fastslå hvordan de sønderjyske soldater så dem selv i forhold til tyskerne, er det vigtigt at vælge erindringer hvis indhold kan transfereres til flest mulige mænd i perioden. Naturligvis findes der ikke to mennesker, hvis historie og meninger er fuldkommen ens, men for eksempel frasorterede jeg J. Bruuns' erindringer.¹⁶ Bruuns hustru lå under krigen dødeligt syg og hans mange flugtforsøg skyldtes i højere grad, at det var

¹¹ MB: A 8

¹² Ibid.

¹³ Jeg har gennemgået samtlige mindeblade under bogstaverne A, B, C, D, E, N, R, Q og W

¹⁴ Dette kunne imidlertid ændre sig igennem forhandling, som der står i *Vejledning til Tillidsmændene*

¹⁵ I analysen vil personen som udfyldte selve mindebladet blive kaldt for tillidsmanden og personen som har udfyldt levnedsskildring vil blive kaldt forfatteren. Af og til vil disse to dog flyde sammen

¹⁶ <http://www.kb.dk/e-mat/ww1/130019386067.pdf>

nødvendigt for ham, at komme hjem til hende før det var for sent end det skyldtes idealer og modvilje overfor Tyskland. Bruuns motiver og idealer kan derfor ikke med rette overføres til andre. Desuden har erindringerne udgivelsesår været en udvælgelsesfaktor, da de skulle ligge inden for den afgrænsede tidsperiode.

Slutteligt skal nogle begreber afklares. I denne opgave vil landsdelen blive omtalt som Nordslesvig. Stednavnet Sønderjylland er i højere grad en folkeromantisk betegnelse, anvendt efter at Nordslesvig netop blev den sydligere del af Jylland i 1920. Da stednavnet i denne sammenhæng også skal omslutte de tysksindede, finder jeg det på sin plads ikke at bruge ordet Sønderjylland. Omvendt vil menneskene fra egnen blive refereret til som sønderjyder, eftersom det er sådan soldaterne omtaler sig selv i deres erindringer.

Teori

Al identitetsforskning er svær at tilgå uden at man fra starten har en afklaring af de begreber man nu måtte støde på. Da denne opgave omhandler national identitet og nationale modsætningsforhold vil jeg kort gøre rede for, hvad jeg forstår ved disse to begreber. I denne opgave bliver ikke bare nationale fællesskaber, men alle større fællesskaber opfattet som noget forestillet. Dette er Benedict Andersons teori, og et af argumenterne for hans teori er at et individ ikke kender alle andre "medlemmer" i dette fællesskab, og alligevel er fællesskabet klart afgrænset i medlemmernes bevidsthed.¹⁷ For Anderson har *sproget* en særlig rolle, da det er herigennem at fællesskabet kommunikerer og bekræftes.¹⁸

Sproget betyder unægteligt noget, men i sønderjysk sammenhæng, hvor der eksempelvis findes dansksprogede tysksindede, må sprogets vigtighed vige tilbage for en anden slags bindeled. Dette bindeled kan forklares med det fænomen som Anthony D. Smith har kaldt for *etno-symbolisme*.¹⁹ Etno-symbolismen fokuserer på en række subjektive faktorer (eller symboler), som repræsenterer fælles erfaringer. Disse faktorer er blandt andet kultur, værdier og følelser. Dermed kunne sønderjyder for eksempel danne fællesskab fordi de har delt krigserfaringer, de har skulle stemme sig til henholdsvis Danmark eller Tyskland i 1920 og de har oplevet kong Christian X's ridt over den gamle Kongeå-grænse. Alt dette ville, ifølge

¹⁷ Anderson, 1990

¹⁸ Anderson, 1990, s. 67-79, s. 141-148

¹⁹ Smith, s. 106f

Smith, være med til at knytte sønderjyderne sammen, selvom de ikke deler modersmål, men simpelthen på grund af det geografiske område som de kalder deres hjem.

Samtidig anvender man den nationale historie som historien om "vort" folk, og den står i kontrast "de andre". Vores identitet har dermed både en positiv og en negativ side. Det positive er de egenskaber som et individ bliver tillagt som værende en del af "vort" folk, og det negative er det de andre *ikke er og ikke gør*.²⁰ Ethvert fællesskab behøver et tydeligt billede af hvad de *ikke er*, for at vide hvad de *er*.

Der må endvidere tages forbehold for at et individ, som Adriansen forklarer, har mange bevidstheder og identiteter.²¹ I mit arbejde med kilder har jeg også måtte tage højde for at en anden selvopfattelse end den nationale, kan være den dominerende i et individs handlinger. Et eksempel kunne igen være Bruun, som af metodiske årsager netop er blevet frasorteret som kilde, da hans familiemæssige identiteter som ægtemand og far, har bestemt hans handlinger mere end hans nationale sindelag. I Bruuns tilfælde ytrer han selv, at hans syge kone er grunden til hans mange flugtforsøg, og det er derfor nemt at fastslå. Men også i de faktisk anvendte kilder må der tages forbehold, da man ikke kan vide hvornår en person handler ud fra sin nationale identitet fremfor en anden identitet eller bevidsthed. Det er end ikke sikkert at forfatteren selv har været klar over hvilken identitet eller bevidsthed som har været i spil og hvornår. Som Adriansen andetsteds forklarer det, så ændrer vi på vores nationale identitet igennem livet i takt med at andre af de identiteter vi også rummer får mere betydning for os.²²

Et grænseland

Da støvet havde lagt sig efter tilbagetoget fra Dannevirke-stillingen, Stormen på Dybbøl og opgivelsen af Als, kom den for Danmark sørgelige Wienerfred i oktober 1864. Efter nederlaget på Als havde modløsheden i Danmark spredt sig i takt med at Preussens tropper spredte sig i Jylland. Man frygtede at Fyn, måske endda Sjælland, også kunne være truet. En fred måtte derfor for enhver pris underskrives.²³ Og for enhver pris blev freden underskrevet. Den danske konge måtte afstå Slesvig, Holsten og Lauenborg. Fra at have været en multinational

²⁰ Glenthøj, s. 16

²¹ Adriansen, 1994, s. 14

²² Adriansen, 1992, s. 42

²³ <http://www.museum-sonderjylland.dk/siderne/museerne/dybbol-banke/10-Krigen-1864.html>

helstat blev Danmark nu en mindre nationalstat. Dette medførte dannelsen af et stærkere og mere afgrænset nationalt fællesskab. Herfra betød dét at være dansk, at man ikke var tysk.²⁴ Hvor Slesvig med sin blandede dansk-tyske kultur, tidligere havde været et bindeled og en kanal som ledte fremskridt og nye ideer fra syd mod nord²⁵, opstod der nu et modsætningsforhold og tilmed en kamp mellem de to kulturer.²⁶ En dansk befolkningsgruppe hvoraf en stor gruppe var dansksindede, befandt sig nu i Preussen²⁷, hvor den tyske nationalitet spillede en lige så stor rolle for den statspolitiske samlingskraft, som dansk nationalitet gjorde det for nationalstaten nord for Kongeåen.

Historien efter 1864 er for kongeriget Danmarks vedkommende en historie om en amputeret småstat, der forsøgte at vinde indadtil, hvad der udadtil var blevet tabt.²⁸ Danmark nord for Kongeåen ville for alt i verden bevise overfor resten af Europa, at selvom det var et lille land, var det et land værdigt til overlevelse, og derfra begyndte en kamp om at fremvise alt hvad den danske kultur rummede.²⁹ Men syd for Kongeåen i Nordslesvig blev det lige så vigtigt for sejrherren at begrunde det rimelige i, at landsdelen var blevet opslugt af Preussen.³⁰

Indbyggerne i Slesvig (og i Holsten for den sags skyld), som før 1864 ikke havde haft nogen historie tilfælles med Preussen, skulle nu begynde at vænne sig til fremmede forhold, heriblandt et antal gennemgribende reformer. Blandt de dansksindede sønderjyder vakte især indførslen af den treårige preussiske militærtjeneste utilfredshed.³¹ Efter den Preussisk-østrigske krig, blev der i fredsaftalen i 1866 indarbejdet en bestemmelse om, at indbyggerne i de nordlige distrikter af Slesvig, ved en folkeafstemning skulle få lejlighed til at afgøre, om de ville tilbage Danmark. På trods af at denne bestemmelse blev forbigået, og Slesvig og Holsten uden videre blev indlemmet i Preussen, så vedblev bestemmelsen – ”§5” – et lyspunkt og et håb for de dansksindede sønderjyder.³²

²⁴ Adriansen, 1992, s. 24f

²⁵ Schultz Hansen et al., s. 9

²⁶ Adriansen, 1992, s. 24f

²⁷ Preussen kom til at indgå i Det nordtyske Forbund fra 1867 og i Det tyske Kejserrige fra 1871 (Shultz Hansen et al., s. 146)

²⁸ Digt forfattet af H. P. Holst i 1872: *”Hvad udad tabes, skal indad vindes”* (se bl.a.: Christensen, 2016)

²⁹ Mentz, s. 244f

³⁰ Adriansen, 1992, s. 33

³¹ Shultz Hansen et al., s. 141

³² Fink *a*, s. 13

Fra begyndelsen var den preussiske politik over for de danske sønderjyder præget af et ønske om undertvingelse. Et led i denne politik var at gøre de danske sønderjyder til tyskere. Blandt andet blev der i 1871 indført seks timers tyskundervisning om ugen og fra 1876 blev tysk det eneste tilladte sprog i den offentlige forvaltning.³³ Fra 1878 blev tyskundervisningen udbredt yderligere. Hvor forordningen af 1876 var begrænset til at gælde fra tredje skoleår, omfattede den nye forordning også de mindste klasser, og tysk blev det faste undervisningssprog i flere fag for de ældre børn.³⁴ Mens germaniseringen skærpedes blev den fra danskernes side besvaret med oprettelsen af en række politiske bevægelser, deriblandt *Vælgerforeningen for Nordslesvig* i 1888. Denne blev oprettet blandt andet på initiativ af den dansksindede politiker H. P. Hanssen.³⁵ Med udnævnelsen af den nye overpræsident i Slesvig, Ernst Matthias von Köller, kom danskheden i årene 1898 til 1901 til at opleve en hidtil uset national undertrykkelse. Den såkaldte *Køllerpolitik* ramte især de danske foreninger hårdt.³⁶

Ved udbruddet af Første Verdenskrig var krigsbegejstringen for mange unge studerende i hele Europa stor. Og de tysksindede sønderjyder var ingen undtagelse. Men hos den overvejende danske befolkning stod det ganske anderledes til. For de fleste sønderjyders vedkommende var det først i slutningen af sommeren 1914 at faren for krig var åbenlys, og det vakte stor uro i hele landsdelen.³⁷ Alle sønderjyske mænd i alderen 20-45 år blev hvervet til krigen.³⁸ Nogle af disse mænd var vel at mærke udtalte og selverklærede danske, men på trods af dette gik langt de fleste i krig og kæmpede for en sag, som ikke var deres. Over 5000 af disse mænd kom aldrig hjem igen.

Med Tysklands nederlag i 1918 blev landet af sejrherrene pålagt en kostelig fredsaftale. Fredskonferencen i Versailles varede fra januar til juni 1919. Et forslag i maj 1919 lød på en samlet afstemning i Nordslesvig (1. zone), en distriktsvis afstemning i Mellemslesvig (2. zone), og en distriktsvis afstemning i en 3. zone syd for 2. zone. En 3. zone blev senere forkastet, eftersom man fra dansk side ikke ønskede at få indlemmet et område med tysk

³³ Schultz Hansen et al., s. 157

³⁴ Schultz Hansen et al., s. 201f

³⁵ Schultz Hansen et al., s. 206

³⁶ Schultz Hansen et al., s. 217f

³⁷ Rasmussen, s. 59ff

³⁸ Ca. 100.000 mænd fra Slesvig blev indkaldt og heraf var omkring 35.000 fra Nordslesvig (Schultz Hansen et al., s. 233)

flertal.³⁹ Folkeafstemningen fandt sted henholdsvis d. 10. februar og d. 14. marts 1920. I 1. zone stemte 74,9% dansk og 25,1% tysk. I 2. zone stemte 20% for Danmark og 80% for Tyskland. I overensstemmelse med dette resultat blev en ny grænse trukket, nord om Flensborg og syd om Tønder.⁴⁰ Nordslesvig blev overdraget til Danmark af de allierede magter d. 15. juni 1920, og d. 10. juli red Christian X ind i det genvundne land. Den nye grænsedragning og delingen af Slesvig mellem Danmark og Tyskland, bliver i daglig tale kaldt *Genforeningen*. Dette på trods af at den landsdel som Danmark fik *tilbage*, ikke var det samme areal som kongen havde afstået i 1864.

Efter at Nordslesvig var blevet en del af Danmark, begyndte man fra dansk side at erindre krigsindsatsen i form af monumenter og mindesmærker, ligesom soldaterne selv bliver erindret i mindebladene og selv erindrere i forskellige skildringer. Erindret blev blandt andet, hvordan sønderjyderne var blevet tvunget i krig og havde kæmpet for en sag, som ikke var deres.⁴¹ Over hele landsdelen blev der rejst mindesmærker for de faldne. Mindesmærkerne blev rejst på kirkegårde, og på de fleste af disse er navnene på alle sognets faldne medtagne, uanset de afdødes sindelag.⁴² Erindringen udformede sig også i en håndfuld monumenter uden for Nordslesvig, blandt andet i Århus.

Et monument i Århus

Marselisborg Monumentet er beliggende i Århus Mindepark. Selve parken var blevet indviet af Christian X, på femårsdagen for stormagternes underskrift af den traktat, som overdrog suveræniteten over Nordslesvig til Danmark, nemlig d. 5. juli 1925.⁴³ Mindesmærkets topografiske og fysiske udformning er gentagne gange blevet beskrevet⁴⁴, og i denne opgave vil fokus derfor ikke ligge på den del. Dog vil reliefferne og digtet, som pryder stenvæggene blive analyseret. Reliefferne og digtet betoner krigen som have været en "broderkrig"⁴⁵, hvor danskere tog afsked med samme moder (en slags Moder Danmark-figur), kæmpede mod hinanden på hver sin front og igen mødtes ved freden og i sorgen ved de faldne brødre. Digtet,

³⁹ http://danmarkshistorien.dk/leksikon-og-kilder/vis/materiale/genforeningen-1920/?no_cache=1

⁴⁰ Becker-Christensen, s. 14

⁴¹ En vending som går igen i flere af de undersøgte mindeblade og generelt i litteratur om den sønderjyske krigsdeltagelse

⁴² Adriansen, 2006, s. 303

⁴³ Harris, s. 12

⁴⁴ Se bl.a.: Adriansen, 2006, s. 289ff

⁴⁵ Sørensen, s. 10

som er skrevet af den tidligere statsminister J. C. Christensen er valgt med største omhu, idet den fælles indskrift på monumentet netop skulle omfavne to (måske faktisk flere) fronters sag. Digtet tager, ligesom reliefferne, udgangspunkt i at "*Danmark vor Moder*" ser på mens "*Broder mod Broder, drager sit Sværd*"⁴⁶ og det er dermed broderkrigen, som synes er indret i monumentets fysiske udformning.

Da monumentet fungerer som en kenotaf⁴⁷ for de mange, som aldrig fik mulighed for at begrave deres kære, er den vigtigste del af monumentet de 4.140 indhuggede navne. Det afgørende kriterium for at et navn kunne medtages på monumentet var, at den faldne havde været "danksindet" og ikke "tysksindet". Dog var disse to kategorier langt fra relevante at bruge på alle. Nogle af de afdøde havde været nationalt indifferente og nogle af dem havde været for unge til endnu at være afklaret med deres nationale identitet.⁴⁸ Endvidere har det været de efterladte, som har måttet afgøre om hans eller hendes søn, onkel, bror eller far havde været dansksindet eller tysksindet. Dette kan ikke altid have været nemt, hvilket der vil blive sat yderligere fokus på i det følgende afsnit om mindeblade.

Monumentets opførelse kan med rette kaldes en *jagt* på noget at erindre.⁴⁹ Når man ser nærmere på mindemærkets historie, er det tydeligt at hensigterne og betydningen bag, har taget en drejning væk fra de oprindelige planer. Hvad der startede som en plan lagt af forældre til minde om deres i krigen faldne børn, smeltede efterhånden sammen med ønsket om en *Mindepark i Århus for Danske i Udlandet*. I parkens statutter blev anført, at det desuden var meningen, "*at den fredlysten Plads anvendes til Opstilling af Mindesmærker for Danske, der i det Fremmede har gjort sig fortjent af deres Fædreland, samt for de i Verdenskrigen faldne Danske*".⁵⁰ Denne formulering indkredser umiddelbart ubesværet både danskere som faldt for de allierede samt danskere, som faldt på tysk side. Men ordet "danske" må senere have antaget betydningen "danksindet", da en dansksindet amerikaner og en dansksindet canadier tillige kunne få deres navne indhugget.⁵¹

Monumentet som det står i dag, bærer som sagt navne og data på 4.140 personer. Af disse er de 140 navne på rigsdanskere, som meldte sig frivilligt til krigstjeneste.⁵² De

⁴⁶ Digtet er gengivet i Harris, s. 18

⁴⁷ Adriansen, 2006, s. 290

⁴⁸ Adriansen, 2006, s. 297

⁴⁹ Adriansen, 2006, s. 293f

⁵⁰ Harris, s. 12

⁵¹ Jf. vejledningen i Fortegnelse (...), s. 3

⁵² Adriansen, 2010, s. 109

rigsdanskere, som havde ladet sig hverve til fremmed krigstjeneste og var faldet under denne, udgjorde et særligt problem. Da udgangspunktet for monumentet efterhånden blev, at minde de i krigen faldne danske og dansksindede mænd, omfattede det også de danskere, som havde meldt sig som frivillige, både i allieret og i tysk tjeneste.⁵³ Det forekommer mærkværdigt at lægge så meget arbejde i at frasortere de (som man vurderede var) tysksindede danskere, som dog var blevet *tvunget* i krig, når man medtog navne på rigsdanskere, som *frivilligt* var gået i kamp på tysk side. Ideen bag frasortering af de tysksindede var, at mindesmærket således ville være et udtryk for det nationale fællesskab.⁵⁴ "Det nationale fællesskab" må i denne sammenhæng være et udtryk for de pågældendes ubevidste nationale tilhørsforhold. Det vil sige en form for etnicitet. Det er immervæk svært at argumentere for nogen anden form for fælles bånd mellem dem som blev tvunget til at kæmpe for Tyskland, og dem som gjorde det frivilligt.

For at samle midler til rejsningen af monumentet fandt en landsindsamling sted d. 25. juni 1930. Som foreløber for denne havde komitéen i maj 1929, udsendt en opfordring til det danske folk om "*i Fællesskab at støtte Bestræbelserne for at rejse et Mindesmærke i Marselisborg Mindepark i Århus som Vidnesbyrd om vort Folks Taknemmelighed og til Hæder og Ære for dem, som ofrede deres Liv og Blod i den haarde Strid.*"⁵⁵ Dette kunne i princippet inkludere personer af enhver nationalitet, som havde ofret sig i krigen.

I en gennemgang af monumentets tilblivelseshistorie får man sommetider det indtryk at skaberne er blevet fanget i deres egne statutter og hensigter. Navnene, som i dag står hugget i sten, er en blanding af forskellige sindelag og nationaliteter, som ikke har kæmpet for samme sag og som ikke er blevet medtaget under samme forudsætninger. Det vidner alt sammen om, at det er en meget kompliceret opgave at stille en egentlig definition på, hvad national identitet og national bevidsthed er, og hvornår en person har optrådt som hvad. Dette betyder, at monumentet, som det står i dag, næppe kan fremkalde samme erindring hos alle.

⁵³ Adriansen, 2006, s. 297f

⁵⁴ Adriansen, 2006, s. 298

⁵⁵ Harris, s. 18

Erindringen om de sønderjyske soldater

Selvom mindebladene, som allerede nævnt, er meget forskelligt udfyldt, kan man efter gennemgang af en lang række eksemplarer begynde at se nogle (til tider svage) mønstre og nogle forhold, som gør sig gældende. Dem vil jeg analysere og kommentere i det følgende.

Det første forhold, som relativt hurtigt står klart når man læser mindebladene er, at når modersmålet er angivet som "tysk", så er sindelaget også "tysk".⁵⁶ Tilsyneladende eksisterede en konsensus om, at når den afdøde talte tysk, så måtte hans sindelag ufravigeligt være tilsvarende. Anderledes forholder det sig med de dansksprogede soldater, hvor svarene i forhold til spørgsmålet om sindelag, varierer meget. Den mest hyppige forekomst er, at der er svaret "dansk" ved sindelag, og af og til med dobbelt slagkraft, nemlig med enkelt eller dobbelt understregning.⁵⁷ Andre steder er det danske sindelag anført mere afdæmpet med et "*Dito*"⁵⁸ eller et "*tilsvarende*".⁵⁹ Et forhold, som tillige optræder gentagne gange er, at der ikke er svaret noget ved sindelag, men også dette forekommer i forskellige afskygninger. For eksempel kan der blot være anført et spørgsmålstegn⁶⁰, andre steder er der ikke skrevet noget⁶¹ og endnu andre steder er spørgsmålet streget ud.⁶² Der skal igen henvises til det forhold, at der tydeligvis har været mange forskellige opfattelser af, hvad der skulle skrives i mindebladene. Som tidligere nævnt var formålet med mindebladene at bevare mindet om den afdøde, og der har naturligvis hersket forskellige forestillinger om, hvad der var vigtigt at gemme af oplysninger for eftertiden.

Levnedsskildringerne var til for at en mere udførlig livsskildring også kunne leveres til eftertiden.⁶³ I de undersøgte levnedsskildringer er det sparsomt med nationalistiske allegorier. Nogle steder er den afdøde omtalt som at have været "*en god dansk Mand*"⁶⁴, og i andre tilfælde er der gjort en smule mere ud af at beskrive den afdødes nationale følelser, men som regel i et beskedent omfang. I tilfældet med Enevold Kristensen Birk bliver

⁵⁶ Eksempelvis: Brauer, Arthur (B, 127), Brunkhorst, Hugo Heinrich (B, 163), Christensen, Heinrich Christian (C, 72), Diehl, Philip (D, 46)

⁵⁷ Eksempelvis: MB: B, 151 og C, 55

⁵⁸ Eksempelvis: MB: D, 50

⁵⁹ Eksempelvis: MB: D, 48

⁶⁰ Eksempelvis: MB: C, 49

⁶¹ Eksempelvis: MB: C, 11

⁶² Eksempelvis: MB: B, 45

⁶³ Se vejledning: MB A, 8

⁶⁴ Eksempelvis: MB: B, 66 ("*Enevold Kristensen Birk var en god dansk Mand (...)*") og A, s. 23 ("*William Askov var en god dansk mand*")

der, som en slags påvisning af at han var en god dansk mand, beskrevet hvordan Birk, efter at have giftet sig, blev udvist af de preussiske myndigheder i 14 dage, fordi han ikke var blevet preussisk undersåt. Dette var et brud på Artikel 19 i Wienerfreden fra 1864, som påbød sønderjyderne at vælge enten at fastholde deres danske statsborgerskab (med henblik på at udvandre fra Slesvig) eller blive preussisk undersåt inden for en frist på seks år.⁶⁵ Preussisk undersåt blev Birk dog, da faderen betalte 50 Mark for hver af sine sønner, for at de kunne blive boende "*her i Hjemlandet hvort kære Nordslesvig*".⁶⁶ Modviljen overfor Preussen og de preussiske myndigheder er her tydelig, både i det faktiske skrevne og i det faktum, at forfatteren har fundet det vigtigt at notere til eftertiden.

Om Nordslesvig bliver der skrevet en del. Mere end der bliver skrevet om Danmark og danskhed. Eksempler på dette kunne være den dansksindede Asmus Peter Brinck, om hvem fættereren har skrevet: "*Med Asmus er en af Nordslesvigs bedste og haabefulde Ungdom gaaet tabt.*"⁶⁷ Dermed er der her tale om en langt mere regional tilknytning, og det er dermed ikke *Danmark*, som har mistet en ung mand, men Nordslesvig.

Det har imidlertid ikke været muligt at spore nogen form for mønster hos de mange dansksprogede personer, som er blevet anført til at have været tysksindet, udover at en stor del af dem var fra Tønder eller områder omkring.⁶⁸ Dette havde jeg forventet, da Tønders indbyggere overvejende var tysksindede.⁶⁹ Det er i de fleste tilfælde ikke umiddelbart muligt at afgøre hvad der har ligget til grund for, at en person er blevet noteret som tysksindet. Men med en person som Hans Bonnichsen for eksempel, kunne en indikator på et tysk sind være den, at Bonnichsen før krigen var bosat i Hamborg.⁷⁰

Det er tydeligt, at ikke alle har set spørgsmålet om sindelag som et spørgsmål om *nationalt* sindelag. I nogle tilfælde er det blevet opfattet som et politisk ideologisk spørgsmål, og er blandt andet blevet besvaret med "*Upolitisk*"⁷¹ eller "*Sosialist [sic]*"⁷² (begge mænd er angivet som modersmålsdanske). Hvis Johannes Laurits Andresen i sin levetid var

⁶⁵ Schultz Hansen et al., s. 156

⁶⁶ MB: B, 66

⁶⁷ MB: B, 138

⁶⁸ Eksempelvis: MB: B, 155 og D, 42

⁶⁹ Dette er en almindelig antagelse, især på baggrund af valget i 1920, hvor mellem 75-100% af Tønders indbyggere stemte for at forblive i Tyskland (se kortet: Endruweit, s. 102)

⁷⁰ MB: B, 110

⁷¹ MB: A, 88

⁷² MB: A, 92

selverklæret socialistisk, har det formodentligt føltes mest nærliggende for tillidsmanden at angive Andresens sindelag herefter. Et andet eksempel er Thomas Christensen, der er angivet som dansktalende, mens "sindelag" er streget ud.⁷³ I Christensens tilfælde forekommer det mærkværdigt, at sindelaget ikke er angivet som værende dansk, når der i hans levnedsskildring er gjort meget ud af at beskrive at han var en god dansk mand, at han gik i *"kamp for en sag, som ikke var hans"* og at han ikke nåede at se *"den glædelige Afslutning, som krigen har fået for Nordslesvig, men det stod fast for ham, at Tyskland aldrig kunde vinde"*.⁷⁴ Dette forhold tyder igen på, at der ikke har været en enstemmig opfattelse af, hvad sindelag betød. Det har simpelthen været op til den enkelte tillidsmand eller forfatter at bedømme. Det er end ikke kun ved spørgsmålet om sindelag, at svarene varierer alt efter hvordan forfatteren har forstået meningen deri. Et pudsigt lille eksempel som understøtter denne pointe er, at der ved spørgsmålet vedrørende afdødes sidste faste opholdssted før krigen, nogle gange blot er blevet anført: *"i Hjemmet"*.⁷⁵

De sønderjyske soldaters erindringer

I det følgende undersøges tre erindringer skrevet af tre sønderjyske mænd, som var indrulleret i den tyske hær. Forfatteren til den første skildring er Asmus Andresen. Han blev indkaldt til krigen i 1917.⁷⁶ Igennem hele bogen er der en overordnet distance til tyskerne. Dette ses blandt andet i følgende eksempel: *"I den følgende Tid gik det hver Nat længere og længere tilbage, det varede ikke ret længe, før vi var ude af Frankrig, og langt inde i Belgien. Det var en haard Tid for Befolkningen i Belgien, hvor Tyskerne rejste igennem."*⁷⁷ Nogle bevægelser i krigen såsom enheden, der er blevet presset ud af Frankrig og ind i Belgien, tillægger Andresen noget subjektivt og skriver "vi". Når der derimod er tale om den hårde tilværelse som denne situation skabte for belgierne, så er der tale om "tyskerne". Samme distance til begivenhederne er at spore i følgende citat: *"Franskmændene vilde have Bakken, og Tyskerne vilde tage endnu en Bakke, (...) Vi skulde skyde saa hurtigt som muligt og efterhaaaden [sic] blev Kanonerne saa varme, at vi ikke kunde tage paa dem."*⁷⁸ Det lader til at der i Andresens

⁷³ MB: C, 17

⁷⁴ MB: C, 18

⁷⁵ MB: A, 10

⁷⁶ Andresen, s. 3

⁷⁷ Andresen, s. 70

⁷⁸ Andresen, s. 39

skildring er tale om tre parter, nemlig franskmændene, tyskerne og "vi", soldaterne. Det er en tydeliggørelse af følelsen af ikke at kæmpe for sin egen sag, men for den sag som man nu engang er beordret til at kæmpe for. Franskmændene vil én ting, tyskerne vil noget andet, og derfor må "mine kammerater" og "jeg" slås.

Samme tilgang ses i Søren Larsen-Kjærs erindringer fra 1923, når han blandt andet beskriver de forskellige frontkampe i foråret 1915: *"Tyskernes Beregning var ikke slaaet til, og for at faa det døsig fra Vinteren bort og for at kalde nyt Liv frem, lod Tyskerne iværksætte store Troppeforskydninger."*⁷⁹ I Larsen-Kjærs erindringer får man indtrykket af, at begrebet "tyskerne" kunne være brugt til at betegne dem, som gav ordrene. Ligesom i Andresens skildring er betegnelsen brugt, når større begivenheder i krigen skal beskrives. Ordet går igen og igen, når Larsen-Kjær blandt andet nævner "tyskernes" artilleri eller mandefald.

Allerede på første side af sine erindringer fastslår Larsen-Kjær sine følelser overfor tyskerne, da han beretter om sin tid som værnepligtig i Altona: *"Soldatertiden, der varede to Aar, gik slæbende for mig, for Prøjserne og alt det tyske Væsen var min Natur imod; den Begejstring for Militæret, man altid mødte, passede ikke for en ung Sønderjyde som mig."*⁸⁰ Dermed er det fra start givent, at Larsen-Kjær ser en fundamental og ligefrem væsentlig forskel mellem sønderjyder og tyskere, særligt med hensyn til tyskernes glæde for militæret, som han nævner flere steder. Larsen-Kjær beskriver på et tidspunkt en togtur igennem Tyskland, hvor alting ellers var ganske behageligt: *"Kun var det væmmeligt at høre paa Tyskernes Pral, for det er de gode til."*⁸¹ At Larsen-Kjær mener at tyskerne er gode til at prale, betyder ikke nødvendigvis at han ser dem som en modsætning til sig selv. Men når han tildeler tyskerne den egenskab at være gode til at prale, simpelthen fordi de er tyskere, så er der alligevel tale om en slags stereotypisk national afgrænsning og endvidere en tydelig afstandtagen fra denne.

Ikke nok med at Larsen-Kjær har forventninger til (eller ligefrem fordomme om) tyskernes opførsel, så forventer han også, at tyskerne måtte have den samme slags modvilje over for danskerne⁸², netop på grund af deres danskhed. Dette ses blandt andet i følgende: *"Retningen var nu Sydøst, og vi begyndte at ængstes for, at vi skulde til Serbien. Undre os gjorde*

⁷⁹ Larsen-Kjær, s. 14

⁸⁰ Larsen-Kjær, s. 5

⁸¹ Larsen-Kjær, s. 36

⁸² Her bruger jeg ordet "danskere", da det er denne betegnelse som bruges i citatet

*det ikke; det kunde godt tænkes, at vi — i Tyskernes Øjne — forfløjne Danskere skulde derned.*⁸³

Således forventer danskerne en uretfærdig behandling af tyskerne på grund af forskellen i nationalitet. Det er naturligvis ikke til at sige om danskerne tidligere er blevet truet med førnævnte scenario, eller om tyskerne overhovedet havde tænkt disse tanker, men uanset hvad, så fortæller det, hvad Larsen-Kjær tænkte om tyskerne.

I Peter Poulsens erindringer er beskrevet en hændelse hvor Poulsen, som på dette tidspunkt befandt sig i Belgien, bad en familie om vand. Svigerfaren i familien brød sig ikke om at have en preussisk soldat i huset:

" (...) jeg trykkede paa den sønderjydske Knap og fortalte ham, at jeg var en dansk Mand fra Nordslesvig, der kun gik tvungent med i Krigen, at det var gaaet os i 1864, som det nu var gaaet Belgien i 1914, og at det var min Overbevisning, at Tyskerne nok skulde tabe i Krigen."⁸⁴

Dette er ikke blot at rykke sig væk fra tyskerne. Det er tilmed et ryk tættere på en anden form for fællesskab. Da Poulsen ser familiens krucifiks, glider enhver form for tilhørsforhold i baggrunden til fordel for det religiøse fællesskab. Herefter fremfører Poulsen religiøse argumenter, når han taler for Tysklands nederlag. Han mener, at *"Tyskerne har jo baade Gud og Mennesker imod sig"*⁸⁵ og at historien har vist at *"naar et Folk er kommet saa højt op i Gudløshed og Hovmod, saa kommer Gud og siger, at han lader sig ikke spotte."*⁸⁶ Mens religion (eller manglen derpå) er med til at fjerne Poulsen fra tyskerne, så er gudløshed for ham også en grund til at Tyskland må lide nederlag i krigen. Man begynder at kunne danne sig et billede af, at for Poulsen betyder det religiøse fællesskab måske lige så meget som et fælleskab baseret på tilhørsforhold. Hvis Poulsen overhovedet kæmpede for en sag, så kunne denne sag lige så godt have været religiøst betinget.

Soldatererindringer, monumentet og mindebladene

De tre undersøgte former for erindringer er yderst forskellige i ophav og udtryk. I Marselisborg Monumentet er der tale om en materiel erindring, som vækker noget i en, når

⁸³ Larsen-Kjær, s. 16

⁸⁴ Poulsen, s. 75

⁸⁵ Poulsen, s. 76

⁸⁶ Ibid.

man befinder i dets nærhed. Det er sandsynligvis de færreste mennesker, som skænker monumentet en tanke, når de ikke står midt i det. Derudover er monumentet placeret langt væk fra hvor begivenhederne fandt sted. Det står på neutral jord langt væk fra de faldnes hjem. Soldaternes egne nedfældede erindringer er derimod førstehåndsvidner til den historie som de erindrer, og de er i højere grad personlige og mere følelsesmæssigt præget. Mindebladene befinder sig et sted midt imellem disse to, da der stadig er tale om en form for materiel erindring, men som alligevel er fyldt af følelsesmæssigt og personligt indhold.

Fastlæggelsen af nationalt sindelag

National bevidsthed og identitet er noget dynamisk, noget som vi selv udvikler og forandrer, snarere end at vi har en iboende statisk national identitet i os, som blot skal vækkes.⁸⁷ En nyskabt identitet som soldat i Første Verdenskrig, kunne dermed skubbe den nationale identitet i baggrunden. En sønderjyde kunne eksempelvis gå ind i krigen med et tysk sind, men forlade krigen som dansksindet. Endvidere kunne krigens gru og savnet til dem derhjemme gøre ham mere bevidst om hans familiemæssige identitet. Dermed er vægtningen af de forskellige identiteter som et individ rummer, forskellig alt efter hvilken situation vi bliver sat i, grundet hvad vi før har oplevet og erfaret. I soldatererindringerne lader det til, at det oftest er hæren, som er det italesatte og overordnede bevidsthedsfællesskab.

Men i udvælgelsen af navnene til monumentet blev der ikke taget højde for, at det nationale sindelag kunne ændre sig. Der blev af og til lagt vægt på hændelser fra før krigen.⁸⁸ Først senere i historien har man erkendt, at national identitet er dynamisk, og er et resultat af de prægninger og påvirkninger, vi får igennem livet.⁸⁹ Det kunne tyde på en form for afstemningsmentalitet, forstået som en trang til at vælge mellem det tyske og det danske. Komitéen bag monumentet valgte som bekendt at medtage de rigsdanskere, som meldte sig frivilligt på tysk side samt dansksindede amerikanere og canadiere. Det er svært at gennemskue sammenhængen mellem disse grupper mennesker. Der er naturligvis tale om en kategori, som hedder "danske og dansksindede" som der også står på monumentet i dag, men hvilken erindring er der tilfælles?

⁸⁷ Adriansen, 1992, s. 42

⁸⁸ Se eksempler i Adriansen, 2006, s. 297

⁸⁹ Adriansen, 1992, s.42

Et fællesskab med noget tilfælles

Noget som til andre tider har været med til at danne et bevidsthedsfællesskab og en fælles erindring har været et fælles mål og en fælles fjende. Hvad blev der kæmpet for i denne krig? Larsen-Kjær udtrykker meget tydeligt, hvad de sønderjyske soldater kæmpede for i beskrivelsen af sin hjemkomst fra krigen: *"I Tankerne havde vi forestillet vor Hjemkomst med Guirlander, Æresporte og Fester; ikke fordi vi havde kæmpet for Tyskerne, men fordi vi havde gaaet Pligtens Vej. Der var ingen anden Vej til vor Befrielse, vi havde derfor kæmpet for Danmarks Sag"*.⁹⁰ Når Larsen-Kjær mener, at de, som var tvunget i krig på tysk side, alligevel var endt med at kæmpe for Danmarks sag, så er der måske alligevel ikke så langt mellem dem og de rigsdanskere som meldte sig frivilligt på tysk side. Hvis denne følelse af at krigen var den eneste *"Vej til vor Befrielse"* har været gennemgående, også for rigsdanskere, så kunne de, der meldte sig frivilligt på tysk side, også have følt at de gjorde det i dansk tjeneste. Antageligvis kæmpede de sønderjyske soldater for forskellige ting og af forskellige grunde, og nogle af de, som formelt ikke kan siges at have kæmpet for *"Danmarks sag"*, kan have følt det sådan alligevel. En dansksproget og dansksindet mand kunne dermed også føle, at han gjorde Danmark ære ved at deltage i krigen på tysk side. Man må naturligvis hele tiden have for øje, at sønderjyderne trods alt var tvunget i krig, og for mange kan krigen udelukkende have handlet om at komme hjem i live.

Hvem blev der kæmpet imod? På monumentet er det broder, der kæmper mod broder, og således får man indtrykket af, at det er krigen som er fjenden, da det er krigen som får brødre til at kæmpe mod hinanden. I soldatererindringerne er fjenden heller ikke entydigt karakteriseret. Ordet "fjende" er end ikke et ord, som optræder særlig ofte i soldatererindringerne. Når ordet endelig er brugt, er det for at beskrive dem, som kan gøre fortælleren fortræd. På enmandshånd, eller når de ligger døde, så er der tale om "Englændere" eller "Franskmænd"⁹¹, men hvis det omvendt er et fly, som flyver over forfatteren og hans kammeraters hoveder, så er det omtalt som et "fjendtligt fly".⁹² For de yngre sønderjyder som gjorde krigstjeneste var der ingen tvivl om hvem der var fjenden. De spurgte højlydt de ældre: *"(...) er det Ret, at vi stadig kæmper Side om Side med Prøjserne, som dog i egentlig Forstand er vore Fjender, er det Ret, at vi er her, da vi dog ikke har stor Ansvarsfølelse, men nærer det Haab,*

⁹⁰ Larsen-Kjær, s. 101

⁹¹ Andresen, s. 18

⁹² Andresen, s. 23

*at Tyskerne skal tabe, og at vi skal faa Lov at komme hjem til Danmark?*⁹³ For dem var tyskerne fjenden, og de håbede på nederlag.

Et sammenkog af fællesskaber og et glemt monument

Første Verdenskrig bliver i dansk forskning ofte omtalt som *den glemte krig*. Dette er især grundet Anden Verdenskrig og tyskernes besættelse af Danmark, som i danskernes historiske selvbillede, i langt højere grad er blevet forstået som en central begivenhed grundet den nationale eksistenskamp. Første Verdenskrig er gledet ud af danmarkshistorien, da denne krig i højere grad var krigen som "vi" undslap.⁹⁴ Hvis danmarkshistorien kun er for rigsdanskerne, så opstår endnu et dilemma idet man forsøger at pålægge sønderjyderne et tysk eller dansk sind. Eftersom grænsen som skiller Danmark og Tyskland i tidens løb både har været rykket længere sydpå og længere nordpå, deler sønderjyder ikke sin hele historie med nogle af disse to lande. De har til gengæld deres egen ejendommelige regionale historie. Derfor kan det ikke undre når der i mindebladene gentagne gange er italesat et forhold til Nordslesvig og ikke et forhold eller en tilknytning til Danmark.

Af samme grund kunne monumentet i Marselisborg refereres til som et glemt mindesmærke. På trods af at der under hele monumentets tilblivelse var en stærk national retorik, så udstråler monumentet så blandede erindringer, nationaliteter og sindelag, at det er svært at argumentere for dets eksistens. Der var ikke brug for mindesmærket i den form som det endte og som det står i dag. Man udelod de søfolk som var omkommet på handelsskibe under allieret flag, da der allerede var et mindesmærke undervejs i København for denne gruppe.⁹⁵ De navne, som er anført på Marselisborg Monumentet, er også at finde på kirkegårde i Nordslesvig, for det var her Holger Adolph selv fandt dem.⁹⁶ Så med samme argumentation som hos de faldne søfolk, så kunne samtlige navne undtages fra monumentet. Der var ikke noget at erindre, men det var moderne at erindre i 1920erne og 1930erne, og Århus skulle også være med på moden.⁹⁷

⁹³ Poulsen, s. 63

⁹⁴ Sørensen, s. 11

⁹⁵ Adriansen, 2006, s. 298

⁹⁶ Burchard, s. 13

⁹⁷ Adriansen, 2006, s.292

"De andre"

Identitet er altid dobbeltbundet, og handler derfor både om den enkelte og om de andre, hvilket også er grunden til, at der i alle nationale identiteter, må indgå en forestilling om de andre. Det er derfor, at vi i reglen føler os mest danske, når vi er i udlandet.⁹⁸ Men det må være samme dobbelthed som ligger til grund for, at en jyde føler sig mest jysk når vedkommende er på Sjælland og omvendt. I sønderjysk sammenhæng kan der argumenteres for, at en *national* sindelagsgranskning er overflødig. Grundet landsdelens ejendommelige historie er de forhold, der er udtrykt i de forskellige former for erindring, som gør sig gældende i forhold til at være enten dansk eller tysk, de samme forhold som er med til at gøre, at sønderjyderne ikke er nogen af delene. Som Larsen-Kjær på et tidspunkt udtrykker det: *"Men Sønderjyderne er prøvede Mennesker, som er vant til at bringe Ofre."*⁹⁹ Dermed ikke sagt at rigsdanskere og tyskere ikke er prøvede mennesker, men det vil aldrig blive som følge af de samme prøvelser eller erfaringer, som dem der netop var med til at knytte det sønderjyske folk. En regional identitet er i Nordslesvigs tilfælde langt mere relevant end at prøve på at fastsætte en national.

De undersøgte mindeblade har som sagt ligeledes været mere domineret af regionale følelser end nationale følelser. En forklaring kunne være, at de sønderjyske soldater (ligesom de europæiske soldater i det hele taget) ofte var unge mænd, og en stor del af dem havde aldrig været langt hjemmefra. Man kunne forestille sig at landegrænser kunne synes som et vidt begreb. I hæren mødte Andresen eksempelvis en mand fra Hamborg, som han udelukkende refererer til som *"Hamborgeren"*¹⁰⁰, og Larsen-Kjær beretter endvidere: *"I det hele var 66 Sønderjyder med Transporten. Alle de andre var fra Meklenborg, Hanover, Holsten, men som sagt, flest fra Hamborg."*¹⁰¹ Det ses her endnu engang, at det i højere grad er de regionale modsætningsforhold, som bliver italesat, og ikke de nationale.

Konklusion

Efter grænsedragningen i 1864 opstod der et tydeligt modsætningsforhold mellem Danmark og Preussen. En række omfattende forordninger fra den preussiske overpræsident var med til

⁹⁸ Adriansen, 1994, s. 17

⁹⁹ Larsen-Kjær, s. 27

¹⁰⁰ Andresen, s. 57

¹⁰¹ Larsen-Kjær, s. 97

at skille de dansksindede og de tysksindede slesvigere yderligere fra hinanden. Ud af de omkring 30.000 sønderjyder, som blev tvunget til værnepligt i tysk tjeneste under Første Verdenskrig, omkom cirka 5.270. I erindringen om den sønderjyske krigsdeltagelse har det nationale modsætningsforhold spillet en væsentlig rolle - men på flere forskellige måder: Ved skabelsen af monumentet i Marselisborg ønskede man kun at medtage navnene på de dansksindede sønderjyder, hvilket medførte en gennemgribende granskning af de afdødes sindelag. En tydelig opdeling af sindelag er dog ikke udtrykt i monumentet, som det står i dag, hvilket har resulteret i et *glemt* monument. I mindebladene er der et spørgsmål vedrørende afdødes modersmål og sindelag. Dette er oftest besvaret med enten "dansk" begge steder eller "tysk" begge steder. I levnedsskildringerne er de preussiske forhold af og til omtalt negativt, men ellers er de nationale allegorier indskrænket til fordel for udtrykket om tilknytning til Nordslesvig. Soldaterne har i deres erindringer også givet udtryk for et regionalt tilhørsforhold, og hvis tyskerne bliver nævnt, er det som et overordnet begreb brugt til at beskrive, de som giver ordrerne. Udgangspunktet for opgaven var at undersøge, hvordan de nationale modsætningsforhold kommer til udtryk i de forskellige typer erindringer. Det har imidlertid vist sig at andre identitetsmæssige tilhørsforhold, såsom soldaterfællesskabet i hæren eller identiteten som sønderjyde, er mere definerende i erindringen om den sønderjyske krigsindsats.

Abstract

The purpose of this assignment is to examine how national antagonisms are expressed through remembrance of the South Jutlandic war effort in the First World War. The antagonisms arose after the Second Schleswig War, when the king of Denmark was forced to cede Schleswig and the Danish minded South Jutlanders who inhabited it, to Germany. This study is based on an analysis and discussion of three different types of remembrance.

The complications of determining the national identity of deceased soldiers became clear in the collection of names for the Marselisborg Monument. This has resulted in a monument with a vague basis of existence. The complication is also seen in the memory sheets (*Mindeblade*) which were designed for the posterity to be able to remember those killed in the war. These sheets offer several different answers to the question of the national identity, and a consensus about what were to be written in the sheets was obviously non-

existent. In the memoirs written by the soldiers themselves it is primarily the army community, and the regionalism that is verbalized as opposed to nationalism.

Litteratur- og kildefortegnelse

Litteratur:

- Adriansen, Inge: "Er Sønderjylland dansk eller tysk?: Debatten om Sønderjyllands nationale identitet 1817-1950" i *Vandkunsten*, nr. 7-8, 1992, s. 22-42.
- Adriansen, Inge: *Erindringssteder i Danmark: Monumenter, mindesmærker og mødesteder*, Kbh., 2010.
- Adriansen, Inge: "Problemer ved forskning i nationale identiteter", i *National identitet – Fem foredrag om dansk og tysk identitetsfølelse i grænselandet*, Haderslev, 1994, s. 7-19.
- Adriansen, Inge: "Mindesmærker i Danmark for faldne sønderjyder", i *Sønderjyderne og Den Store Krig 1914-1918*, 2006, s. 289-318.
- Adriansen, Inge og Schultz Hansen, Hans (red.): *Sønderjyderne og Den Store Krig 1914-1918*, Aabenraa, 2006.
- Anderson, Benedict: *Imagined Communities – Reflections on the Origin and Spread of Nationalism*, London og New York, 1990 (1983).
- Becker-Christensen, Henrik: *Grænsemuseum i Tønder – en projektskitse*, Aabenraa, 1991.
- Burchard, Inger: "Marselisborg-monumentet" i *Sønderjysk Månedsskrift*, nr. 1, 2015, s. 13-19.
- Christensen, Claus Bundgaard: *Danskere på Vestfronten 1914-1918*, Kbh., 2009.
- Christensen, Jens Ole: "Danske overlevelsesstrategier i skyggen af 1864", i *Efter 1864: Krigens følger på kort og langt sigt*, red. Inge Adriansen og Steen Bo Frandsen, Odense, 2016, s. 123-147.
- Endruweit, Günter: *Schleswig-Holstein. Auf den Spuren der Landesgeschichte in den Museen*, Heide, 2010.
- Feldbæk, Ole: *Dansk Identitetshistorie*, bd. 3, Kbh., 1992.
- Fink, Troels: *Båndene Bandt: Forbindelsen over Kongeåen 1864-1914* (Bind 1), Aabenraa, 1999 (i noterne markeret med et **a**).
- Fink, Troels: *Båndene Bandt: Forbindelsen over Kongeåen 1864-1914* (Bind 2), Aabenraa, 1999 (i noterne markeret med et **b**).
- Fussel, Paul: *The Great War and Modern Memory*, New York, 2013 (1975).

- Glenthøj, Rasmus: *På fædrelandets alter: National identitet og patriotisme hos det danske borgerskab 1807-1814*, Kbh., 2007.
- Harris, Poul: *1914-1918 Monumentet i Århus: Historie og navneoversigt*, Århus, 1990 (bemærk at der ikke er angivet sidetal på siderne)
- Mentz, Søren: "Kunsten at fremstille en død helt: Officersportrætter fra De slesvigske Krige og dansk nationalisme i slutningen af 1800-tallet" i *Fortid og nutid*, h. 4, 2003, s. 243-262.
- Rasmussen, René: "Sønderjylland ved krigens udbrud i 1914" i *Sønderjyderne og den Store Krig*, red. Inge Adriansen og Hans Schultz Hansen, Aabenraa, 2006, s. 59-76.
- Schultz Hansen, Hans et al. (red): *Sønderjyllands Historie 2 – efter 1815*, Aabenraa, 2009.
- Smith, Anthony D.: *Nationalism and Modernism: A critical survey of recent theories of nations and nationalism*, London, 2003 (1998).
- Sørensen, Nils Arne: *Den Store Krig – Europæernes Første Verdenskrig*, Kbh., 2005.
- Winter, Jay: *Remembering War: The Great War between History and Memory in the Twentieth Century*, New Haven, 2006.
- Østergaard, Uffe: *Europas Ansigter – Nationale stater og politiske kulturer i en ny, gammel verden*, Kbh., 2001 (1992).

Internetsider:

- <http://www.museum-sonderjylland.dk/siderne/museerne/dybbol-banke/10-Krigen-1864.html> (besøgt d. 2. december 2016, kl. 14:55)
- http://danmarkshistorien.dk/leksikon-og-kilder/vis/materiale/genforeningen-1920/?no_cache=1 (besøgt d. 9. december 2016, kl. 19:47)

Kilder:

Trykte kilder:

- Andresen, Asmus: *Noget af, hvad Jeg som tysk Soldat oplevede under Verdenskrigen*, Grenaa, 1921.
- Fortegnelse over indkomne Navne til Monumentet i Marselisborg Mindepark for de i Verdenskrigen faldne danske: Rettet indtil den 24. december 1931, Kbh., 1931.
- Larsen-Kjær, Søren: *Erindringer fra Verdenskrigen*, Aarhus, 1923.

- Poulsen, Peter: *Til kamp, til kamp – en sønderjysk soldats oplevelser under verdenskrigen*, Aarhus, 1927.
- Schack, Otto Didrik: *Grænsesind*, udgivet af Hans Schack, Kbh., 1970.

Digitale kilder:

- J. Bruuns erindringer: <http://www.kb.dk/e-mat/ww1/130019386067.pdf> (besøgt d. 11. december 2016, kl. 16:23)
- MB: Mindeblade over faldne sønderjyder (på Statens Arkiver): <https://www.sa.dk/ao-soegesider/da/other/index-creator/2/9615963/17110863> (besøgt flere gange, sidste gang d. 12. december 2016, kl. 19:48)
 - I fodnoterne er der henvist til forbogstavet i den afdødes efternavn, og den side under bogstavet hvor citatet eller referencen er at finde (f.eks. A 8)

Forsidebilledet:

- Kransenedlægning d. 11. november 1956. Foto: Vaabenbrødreforeningen for Aarhus og Omegn.
<http://dendigitalebyport.byhistorie.dk/monumenter/by.aspx?koebstadID=74&monumentID=15> (besøgt d. 18. november 2016 kl. 12:30)